

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ТРАКТУВАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ПРИСЛІВНИКА “MAINTENANT”

*Продовжено розгляд лінгвофілософської сутності мовної категорії часу на прикладі смислових комбінаторних зв'язків прислівника **maintenant** (тепер, зараз) з різними дієслівними часами в дискурсивному просторі та властивих йому темпоральних значень.*

Ключові слова: філософський час, мовна категорія часу, прислівник “*maintenant*”, момент мовлення, теперішній час.

У нашій попередній статті, присвяченій мовній категорії часу [14], була висловлена думка, що філософський підхід до пояснення понятійної сутності цієї категорії є однією з причин багатьох суперечностей, що мають місце в інтерпретації граматичних значень дієслівних часів. Тому зазначалося, що пошук відповідей на те, якою є ця сутність, потрібно здійснювати не в філософських постулатах, а зважати на те, як людина позиціонує себе у світі, тобто як вона проектує своє єство на зовнішній світ та як ця проекція відображається в її розумово-пізнавальній діяльності, що опісля знаходить своє відображення у мовних структурах. Спробуємо на цей раз більш повно висвітлити цю думку, зосередившись на розгляді темпорального значення прислівника “*maintenant*” (тепер, зараз), який, починаючи від праць Арістотеля, є одним з ключових понять у філософських трактуваннях категорії часу. Отже, **предметом** нашої наукової розвідки є лінгвофілософський зміст прислівника **maintenant** та його функціонально-смысловий зв'язок із дієслівними часами в сучасному французькому дискурсі. **Актуальність** такого роду досліджень впливає з того загальновідомого факту, що час як філософська категорія, будучи тісно переплетеним з його конкретно науковими виявами, не відкрив ще вченим своєї загадкової природи. Всі знають, що час є однією з основних обставин нашого життя, без чого наше існування було б, очевидно, немислиме. Проте досі невідомо, чим є це явище, яка його справжня природа. Намагаючись з'ясувати природу часу, вчені зосередили свою увагу на пошуках адекватних відповідей на два ключові питання, а саме: 1) чи час є реально існуючим явищем, що разом з простором складає основу нашого буття й організує процеси його протікання, чи він є мисленнєвим утворенням людини, тобто має не об'єктивну, а суб'єктивну природу; 2) чи можна виявити в плині часу його минуле, сучасне та майбутнє.

Обидва ці питання мають прямий стосунок до мовної категорії часу, яка взагалі-то передуює філософській категорії часу. Перш ніж людина

почала філософствувати з приводу свого буття у світі, вона повинна була, по-перше, усвідомити своє “Я” й навчитися сприймати його у взаєв'язку з оточуючим її світом, а, по друге, виражати свої думки, ділитися ними з іншими “Я”, в спільноті яких вона перебувала. А для цього їй потрібен був відповідний семіотичний інструмент спілкування, яким стала природна мова як система вербальних знаків. Немає жодного сумніву в тому, що в процесі формування мови в ній були закладені поняття про простір та час, які сформувалися в результаті практичної взаємодії первісної людини з довкіллям. Лінгвокогнітивні механізми їхнього творення нам невідомі з цілком зрозумілих причин темпорального порядку, тому нині можна робити тільки гіпотетичні припущення щодо того, як у мові з'явилися різнорівневі одиниці на позначення часових періодів.

Дослідники особливостей мислення сервісних людей вважають, що на ранньому етапі їхнього розвитку, на етапі становлення примітивного мислення, категорії простору й часу у світосприйнятті давньої людини не розділялися й часовий код був тісно пов'язаний з просторовим [15; 17; 18; 21; 32]. Але подальший інтелектуальний розвиток людини зумовив їхнє смыслове розділення. При цьому формування і розвиток уявлень первісних людей про простір випереджало аналогічні уявлення про час, що знайшло своє відображення і в мові. Узагальнюючи результати дослідження мов багатьох відсталих у своєму цивілізаційному розвитку народностей, Леві-Брюль зауважує, що “майже всі первісні мови настільки ж бідні на засоби вираження часових відношень, наскільки вони багаті на вираження просторових відношень” [32, с. 520]. Висловлена думка підтверджується численними працями. Пояснюють це тим, що простір, як об'єктивно існуюча реалія, сприймається органами чуттів, які дані людині від народження, а час – це форма свідомості, “абстрактна сутність внутрішнього досвіду” людини, яку можна тільки уявити. Уваж, як відомо, є однією з психічних функцій мозку; вона тісно переплетена з такими характеристиками людської свідомості, як мислення та пам'ять, які формують і зберігають набутий у процесі акціонально-когнітивної діяльності людини досвід. “Пам'ять, – писав П'єр Жане у праці *L'intelligence avant le langage*, – дала нам змогу відкрити, а радше вигадати надзвичайну річ: вона дала нам змогу винайти Час” [27, с. 143]. Отже, простір сприймається нашими чуттями, а час тільки уявляється. Із зазначеного випливає, що,

на відміну від просторового сприйняття людини, її часове сприйняття могло розвинути лише на певному рівні її інтелектуального розвитку – коли її свідомість збагатилася пам'яттю, бо саме з нею пов'язане усвідомлення минулого часу.

Таким чином, людина перейшла до усвідомленого сприйняття часу, відштовхнувшись від інтуїтивно-емпіричного розуміння простору, пернівши сюди форми його сприйняття. Цей процес відбувався за аналогією до уявлень про простір і проходив значно повільніше від них. Вважають, що початкові просторові орієнтири первісної людини лягли в основу опозиційних значень прислівників місця, як-от: *тут/там, близько/далеко*, предикативних прислівників *видно/не видно; помітно/непомітно* та ін. Наявність чогось у полі зору людини породила, імовірно, спочатку просторовий дейксис *тут*, а опісля часові дейксиси типу *зараз й тепер*, що, в свою чергу, започаткувало ідею теперішнього часу. А відсутність у полі зору того, що вже було присутнім і зафіксоване пам'яттю людини, цілком закономірно могла бути підставою для виникнення мовних одиниць синкретичного значення, які вказували як на простір, так і на час, типу *там, далеко, не видно* тощо. Поступово їхні просторово-темпоральні значення диференціювалися, і на цій основі сформувалися первісні уявлення про минулий, а опісля й про майбутній час, як більш невизначену категорію. Отже, за логікою вищезазначених процесів поділ первісного уявлення часового плину на три частини міг відбутися початково в значеннях мовних одиниць, які не належали до класу дієслів і були віднесені пізніше до категорії прислівників або приєднані до інших частин мов. Іншими словами, дієслівна категорія часу за своїм походженням є вторинною по відношенню до часових значень інших мовних одиниць, зокрема прислівників. На користь цього говорить, наприклад, той факт, що в первісній мові дієслова як окремої вербальної одиниці мови не існувало, воно формувало з іменником єдиний смисловий елемент. На відсутності у примітивних мовах дієслів як окремої частини мови наголошують багато мовознавців. Так, П. Жане, характеризуючи мовлення первісних людей, зазначає, що їхні висловлення “не були ані дієсловами, ані назвами речей, ані вираженнями почуттів, а були вони цим всім одночасно, тому не можна навіть сказати, що вони були словами” [27, с. 174].

Мовне поняття “час” пов'язали з дієсловом стародавні греки, що дало дослідникам підстави твердити, що “питання часу зародилося не у філософії; на початку часом було грецьке дієслово, *хронос*” [29, р. 9].

За свідченням Діогена Лаертського, першим почав розрізняти часи дієслова і точно визначати

час дії Протагор (481- 411 рр. до н.е.) [6, с. 349]. Однак пріоритет у започаткуванні вчення про час як мовно-філософську категорію, традиційно віддають грецькому філософу Арістотелю. За прикладом своїх попередників, Арістотель, вибудовуючи свою концепцію часу, теж відштовхується від граматичної семантики дієслова. Дієслово, пояснює філософ у “*Поетиці*” – це повнозначне слово, яке, на відміну від іменника, наділене ознакою часу [2, с. 668].

Те, що категорія мовного часу була співвіднесена грецьким мислителем, насамперед, із семантико-граматичними формами дієслова, має під собою глибоке філософське підґрунтя. Адже в його концепції час як онтологічна сутність тісно пов'язаний із рухом, тобто з діями, процесами та станами предметів і явищ об'єктивного світу, що слугують референтною основою лексичних значень дієслів. Ми розпізнаємо час, пише у “*Фізиці*” Арістотель, “коли ділимо рух, визначаючи попереднє й наступне, і тоді кажемо, що пройшов час, коли сприймаємо попереднє й наступне в часі” [1, с. 148]. “Коли є попереднє й наступне, пояснює далі філософ, тоді ми говоримо про час, тому що час є не що інше, як кількість руху по відношенню до попереднього й наступного” [1, с. 149]. “Ми не тільки вимірюємо рух часом, але й час рухом, через те, що вони визначаються одне одним, оскільки час визначає рух, будучи його числом, а рух – час” [1, с. 151]. При цьому філософ неодноразово підкреслює, що “час не є рухом, але й не існує без руху” [1, с. 147]. На підтвердження сказаного, він доводить, що час є не тільки мірою руху, але й мірою спокою [1, с. 153].

Таким чином, у філософській концепції Арістотеля час – це кількість або міра руху, а також спокою, оцінюваних через відношення “раніше – пізніше”. А дане відношення реалізується, як твердить мислитель, за допомогою різних прислівників, серед яких ключова роль належить *тепер*. *Тепер* – це “неперервний зв'язок часу: воно зв'язує минуле з майбутнім і загалом є межею часу, будучи початком одного і завершенням другого” [1, с. 154]. У розумінні Арістотеля, усі часові характеристики співвідносяться саме з моментом “*тепер*”, який розділяє минуле й майбутнє, дорівнюючи поняттю “*теперішній час*”, який є суб'єктивно визначеним моментом у процесі сприйняття і осмислення попереднього та наступного етапів руху в заданому просторі.

Філософські погляди Арістотеля про час заклали фундамент тривимірної системи дієслівних часів, яка закріпилася в європейських граматиках нового часу завдяки граматичним трактатам старогрецьких (Діонісій Фракійський) та римських (Марк Теренцій Варрон, Аполлоній Діскол, Прісціан) авторів, авторитет яких був

незаперечним у пізньому Середньовіччі, якраз тоді, коли почали формуватися граматичні основи сучасних західноєвропейських мов.

За майже 2,5 тисячі років, думки Арістотеля про природу та сутність часу не раз були предметом глибокого критичного осмислення у працях представників різних наук, у результаті його тривимірна концепція часу була поставлена під сумнів багатьма дослідниками цього явища. Початок цим сумнівам був покладений уже Августином Блаженным, який писав у своїй “Сповіді”: “Зрозуміло одно: майбутнього й минулого немає, тому неправильно говорити про існування трьох часів: минулого, теперішнього й майбутнього. Більш правильним було б сказати, що є теперішній минулий, просто теперішній і теперішній майбутній. Ці три часи існують у нашій душі і ніде інде: теперішній минулий – це пам’ять; просто теперішній – його безпосереднє спостереження і теперішній майбутній – його очікування” [4, с. 415].

У тому чи іншому варіанті ця думка Августина Блаженного була повторена багатьма видатними філософами минулого, наприклад, І. Кантом, Е. Гусерлем, Ф. Ніцше, Г. Бергсоном, М. Хайдеггером та ін., які розглядали час не як реально існуючу данність об’єктивного світу, а як суб’єктивний феномен, як спосіб діяльності людської свідомості, який має неперервну природу (див. аналітичний розгляд цього питання у працях [5; 11; 12; 17]).

“*Seul le moi éprouve le temps dont l’essence est la durée*” (Тільки моє я відчуває час, сутність якого – тривалість), – твердить у своїх філософських працях Г. Бергсон. Розвиваючи цю думку, А. Бергсон відзначає, що тривалість як атрибут свідомості, а отже, і життя, можна пізнати, лише озброївшись інтуїцією [21].

Заперечуючи існування часу як об’єктивної реальності, вчені заперечують також і його тривимірну природу. Характерна в цьому сенсі думка А. Ейнштейна, яку він висловив у листі співчуття до рідних свого друга М. Бессо і яка часто цитується різних виданнях: “Для нас, переконаних фізиків, відмінність між минулим, теперішнім і майбутнім – не більше ніж ілюзія, хоча і вельми нав’язлива” [8].

Не відображає тривимірна концепція часу істинного стану речей і в мові. Зумовлено це принаймі двома обставинами. Першою й основною є те, що існують мови, в яких відсутня дієслівна категорія часу в її класичному розумінні, що бере свій початок у лінгвістичній традиції грецької мови (див. [7, с. 297]). До таких мов відносять, наприклад, китайську мову, у якій немає граматичних засобів вираження минулого, теперішнього та майбутнього часів [29], мови деяких індіанських народностей, зокрема, мова хопі, в якій дієслова теж не мають граматичної “основи

для об’єктивації поняття часу” (див. більш докладно [13, с. 264 - 270]; [5, с. 121 - 123]).

Тривимірна концепція системи дієслівних часів, яка закріпилася й усталилась під впливом стародавніх греків в європейських граматиках, породила низку проблем, які не знаходять однозначного трактування в численних теоріях часу. Візьмемо для прикладу хоча б лінійну модель плину часу (крім неї, дослідники пропонують “циклічну модель”, “пульсуючу модель”, “спіральну модель”, “багатовимірну модель” та ін.), яка широко використовується в граматиках при поясненні механізму співвідношення дієслівних часів і в якій минулий та майбутній визначаються на часовій осі по відношенню до теперішнього часу. Теперішній же час уявляється в цій моделі точкою перетину минулого й майбутнього, що загалом ставить під сумнів реальність його існування: теперішнього часу насправді немає, а є тільки невловимий момент переходу минулого в майбутній час.

Саме таку концепцію теперішнього часу послідовно обстоює у своїх численних мовознавчих працях французький психосистематик Г. Гійом. У розумінні вченого, теперішній час, маючи безкінечно малу протяжність (*son étroitesse devient infinie*), наділений транспозитивною властивістю, “він не інтерполіює жодної темпоральної частки, якою б малою вона не була, й існує між минулим і майбутнім, від яких нічого не віднімає (...), лише як поворотна точка (*le point versif*), тобто як точка переходу в обох напрямках, від одної епохи до іншої” [24, с. 60]. Тут мається на увазі перехід від майбутнього часу до минулого і, навпаки, від минулого до майбутнього (див. також праці [25]; [31]).

Такий погляд на теперішній час явно суперечить тим концепціям часу, у яких цей час розглядається як єдино реальний (Августин) і виразником якого виступає, крім спеціальної граматичної форми дієслова, прислівник “*тепер*” та його смисловий варіант “*зараз*”. О. Єсперсен пише з цього приводу: “Що стосується форми теперішнього часу (*praesens*), то, очевидно, у всіх мовах необхідне лише включення теоретичного нульового пункту (пункту „*зараз*” у строгому смислі) в період, позначений даною формою” [7, с. 302].

Як уже сказано вище, темпоральна роль прислівника “*тепер*” уперше була розглянута Арістотелем, який побачив у ньому межовий знак між минулим і майбутнім часом, прирівнявши його до теперішнього часу. Зазначимо тільки, що ця думка Арістотеля набула у філософських теоріях часу статусу незаперечної істини: дослідники однакостайні у твердженні, що відношення між минулим і майбутнім часами опосередковується моментом “*тепер*”, який є, за Хайдеггером, “буттям часу” [16, с. 479], оскільки “пояснює актуалізацію суцього” [16, с. 202, 455]). А актуальним суцим є

все те, “про що ми говоримо, що маємо на увазі, до чого маємо таке-то й таке-то відношення” і сприймаємо його як зараз і тут існуюче [16, с. 11, 21].

Отже, з філософської точки зору, прислівник “*тепер*” – темпоральний дейксис, який забезпечує, з одного боку, неперервність часового плину на часовій осі, а з іншого – відділяє минулий час від майбутнього. У світлі сказаного постає доволі цікаве запитання: як у мові реалізується темпоральне значення прислівника “*тепер*”, чи завжди він комбінується з граматичними формами теперішнього часу дієслів або, як зазначає О.Єсперсен, чи завжди він є “нульовим пунктом” у системі граматичних часів дієслова?

Питання функціонально-смислового зв'язку темпоральної семантики прислівника *maintenant* (тепер) із дієслівними часами висвітлюється в багатьох лінгвістичних працях, автори яких переконливо доводять, що у сучасній французькій мові прислівник *maintenant*, попри свою загальну дискурсивну зорієнтованість на теперішній час, комбінується з різними граматичними часами та способами дієслова (див. [28, с. 26]). Наприклад:

Passé composé : “*Maintenant que le soleil est parti, faudrait ouvrir un peu la fenêtre et faudrait voir aussi à s'arranger pour la veillée*” (B.Clavel. *L'Espagnol*);

Imparfait : “*À chaque voyage, il avait pu découvrir un peu plus de l'immense plaine bressane qui filait maintenant jusqu'à la ligne bleue des premiers contreforts du Massif Central*” (B.Clavel. *L'Espagnol*);

Plus-que-parfait : “*Mais maintenant il avait pris le rythme de cette vie, et peu à peu, son corps s'habituaient à toutes ces blessures si douloureuses les premiers jours*” (B.Clavel. *L'Espagnol*);

Conditionnel : “*Et malin serait l'homme qui me dirait maintenant, en regardant cette vigne : “Elle est restée des années sans culture”*” (B.Clavel. *L'Espagnol*).

Дослідники цього питання зосереджують свою основну увагу на аналізі дискурсивних смислів прислівника “*тепер*” у таких вживаннях і на різних мовних чинниках, які їх зумовлюють (див. [26; 28; 33]). Ми ж поставили собі за мету розглянути лінгвофілософський аспект функціонування цього прислівника у мовленнєвих актах та його зв'язок із теперішнім часом, на який він вказує.

Наведені вище приклади (зазначимо принагідно, що приклади на кшталт наведених, зустрічаються в текстах художньої літератури доволі часто) дають формальні підстави заперечити філософський погляд на “*тепер*” як на вербальний інструмент розмежування минулого та майбутнього моментів у часовому плинні, темпоральне значення якого локалізується виключно у площині теперішнього часу. Але чи буде таке заперечення коректним у плані логіко-когнітивної семантики? Відповідь на поставлене запитання необхідно шукати, на наш погляд, у тлумаченнях поняття “теперішній час”.

Відповідь на поставлене запитання необхідно шукати, на наш погляд, у тлумаченнях поняття “теперішній час”.

Не вдаючись у розгляд деталей існуючих у науковій літературі теорій теперішнього часу, зауважимо, що його мовна природа трактується дуже суперечливо, оскільки дослідники наповнюють це поняття різним змістом. В оцінці одних, теперішній час немає тривалості [24; 31], інші вважають, що це якась мить, тривалість якої визначається інтуїтивно [19], а ще інші трактують це поняття як часовий континуум протікання життя людини [21]. Але як би не трактували природу цього часу і “якою б не була його тривалість, теперішній час завжди визначається через “Я”, яке говорить, думає, пише”, – висновує Клюм, проаналізувавши різні погляди на розглядене питання [31, с. 60].

Зв'язок теперішнього часу з моментом мовлення, відносно якого виділяються минулий і майбутній часи, є концептуальною основою визначення мовного часу (див. [3, с. 271; 20, с. 8, 9]). Однак лінгвокогнітивна природа цього зв'язку сприймається доволі суперечливо через існування двох планів мовлення – “**історичного**” (писемне мовлення) та “**розмовного**” (усна й писемна форми комунікації), що зумовлює переміщення моменту мовлення в хронологічній площині. Кожен з цих двох планів, констатує Е. Бенвеніст, має свою систему лексико-граматичних форм вираження. “Історик ніколи не скаже *я, ти, тут, зараз*, оскільки він ніколи не використовує формальний апарат розмовного плану, який полягає, насамперед, у протиставленні осіб *я.ти*. Тому в послідовній історичній розповіді виявляються можливими тільки форми “третьої особи”” [3, с. 272].

Ще однією важливою рисою історичного плану мовлення є, на думку Е. Бенвеніста, неможливість використовувати (“крім дуже рідкісних випадків” [ibid.]) теперішній час, який є темпоральною основою плану розмовного мовлення. Не використовують в історичному плані й дейктичні знаки, які визначають ситуативні параметри розмовного мовлення, тобто хто є мовцем (*я*), де здійснюється акт мовлення (*тут*) і коли він здійснюється (*тепер, зараз, у цей момент*). Е. Бенвеніст зауважує з цього приводу: “Кожен, хто каже “*тепер, сьогодні, у цей момент*”, локалізує подію як одночасну зі своїм мовленням” [20, с. 11].

За Е. Бенвеністом та його численними послідовниками, теперішній час, незалежно від того, як він виражений, граматичною формою дієслова чи такими прислівниками, як *сьогодні* або *тепер*, – це “завжди момент мовлення, а точніше – це період, гіпотетично дуже тривалий, який включає момент мовлення” [22, с. 685]. Отже, мовлене “тепер”

зливається з теперішнім часом, утворюючи з ним єдиний і неподільний часовий континуум.

Ототожнення теперішнього часу, з одного боку, з моментом мовлення, а з іншого – з використанням прислівника “*тепер*” породжує як мінімум два суперечливі штрихи в його мовному трактуванні: 1) якщо теперішній час невіддільний від моменту мовлення, то його використання в текстах “історичного плану” або не належить до категорії актуального часу, або ж його мовна природа інша, ніж та, яка визначається на підставі аналізу розмовного мовлення; 2) якщо прислівник “*тепер*” комбінується з різними дієслівними часами, то це також може означати, що він не завжди є показником теперішнього часу, або ж те, що природа останнього інша, порівняно з тим, як вона бачиться в усному мовленні.

Щодо першої з цих зауваг зазначимо, що використання в історичному плані мовлення “теперішнього історичного” та “теперішнього всечасового” є само по собі беззаперечним аргументом на користь того, що в мові, як і в філософії, теперішній час у сприйнятті людини є не чим іншим, як формою свідомості, специфічною категорією свого власного буття [9; 21].

А стосовно другої зауваги відмітимо, що в працях дослідників мовного значення прислівника “*maintenant*” висловлюється думка, що він не завжди є темпоральним дейксісом. Так, Вальтер де Мульдер, покликаючись на дослідження з даного питання, робить висновок, що семантика цього прислівника може бути темпоральною і нетемпоральною й що навіть у “своїх темпоральних уживаннях він не завжди реферує до моменту мовлення” [33, с.36].

Чи означає сказане, що лінгвофілософський погляд на даний прислівник як на індикатор теперішнього часу некоректний? Це, як уже мовилося вище, залежить від того, який зміст вкладається в поняття “теперішній час”. Якщо під цим поняттям розуміти часовий проміжок, що збігається з моментом мовлення, то прислівник “*тепер*” далеко не завжди є показником теперішнього часу, на що однозначно вказують його вживання з різними дієслівними часами. Але якщо розглядати теперішній час, за прикладом багатьох учених, не як часовий відрізок упродовж якого відбувається акт мовлення, а як “форму внутрішнього чуття” [9, с. 55] нашої свідомості, “яка цілком занурена в теперішню мить” [19; 36], то неминуче погодимося з ними, що насправді немає ніякого минулого й майбутнього часів, а є тільки неперервно тривалий теперішній час, в якому живе наша свідомість [10, с. 129].

Щоб виділити в цьому неперервному теперішньому якісь моменти минулого чи майбутнього, потрібно володіти пам'яттю та уявою. Але й тоді, як зауважує видатний французький філософ П'єр Жане, виходячи з аксіоми, що пам'ять – це

знання про минуле, наші спогади можуть бути використані тільки в контексті теперішнього часу, де минуле трансформується в теперішнє [27, с. 98]. За аналогією те ж саме можна твердити й про майбутній час, який є результатом діяльності нашої актуальної уяви. “Лінгвістично й психологічно, повторює услід за психологами Клюм, теперішнім часом є те, що так чи інакше одночасне зі мною, з моєю діяльністю” [31, с. 59].

Погляд на теперішній час як на креатив людської свідомості, яка завжди актуальна, дозволяє зняти суперечливі моменти в його інтерпретації й дати адекватніше пояснення вживанням прислівника “*тепер*” з іншими часами. Вихідне положення такого пояснення знаходимо в Арістотеля, який твердив: “щодо субстрату “*тепер*” – одне і те ж, тільки буття його різне (...); воно різне, оскільки завжди в іншому й іншому часі”, в цьому й полягає його сутність [1, с. 149]. Переносячи це філософське положення на лінгвокогнітивну діяльність людини, скажемо, що мовним субстратом “*тепер*” в усіх його вживаннях є значення актуального сприйняття нею оточуючого її світу як тут і зараз існуючої дійсності з одночасним осмисленням його у вербальних актах мовлення, що, власне, й складає логікограматичну основу теперішнього часу. Мати теперішній час, зауважував П. Жане, означає надати в розмові місце для дії, яка справді виконується, це також пов'язати відношенням дії наші органи зі словами пам'яті...” [27, с. 152].

А буття цього прислівника різне, тому що значення часової одночасності може визначатися відносно **локутора** (розмовне мовлення від першої особи) або ж **наратора** (наративне мовлення від першої або третьої особи) та учасників подій, про яких цей останній веде свою розповідь. Зауважимо при цьому, що термін “наратор” використовуємо в узагальненому значенні, не розрізняючи його підтипи, вказані у працях Ж. Женет [23]. Тобто під поняттям “наратор” розуміємо особу, яка описує реальні чи фіктивні події минулого часу, що відбулися до моменту розповіді. Іншими словами, йдеться у даному випадку про “історичний план мовлення” Е. Бенвеніста, що властивий, насамперед, художнім творам. Проілюструємо сказане кількома прикладами, взятими з художніх творів французьких авторів.

1. “*Maintenant je me disais : Tout le temps que tu as servi sans punition, c'est du temps perdu*” (P. Mérimée. *Carmen*).

Автор твору вклав цю фразу в уста Хосе Нарварро, головного персонажа, який розповідає інтрадієгетичному наратору про свої пригоди. Прислівник “*maintenant*” вказує тут на невизначений за тривалістю період часу із життя героя, обмежений його перебуванням у тюрмі. Синтагматичний зв'язок з граматичною формою дієслова

“dire” в imparfait сприяє тому, що значення прислівника реферує не до моменту розповіді героя, а до того періоду, коли Хосе Наварро, відбуваючи покарання, сприймав час як актуальну реальність свого існування. Тобто темпоральне значення “maintenant” збігається з часом його перебуванням у тюрмі, іншими словами, воно є теперішнім, але не з точки зору наратора, а з точки зору Хосе Наварро, який асоціативно проектує себе в ту мить, коли обдумував свою долю та проговорював думки.

2. “– Vous n’allez pas vous chamailler, non! Vous êtes de vrais gamins tous les deux.

Maintenant, tout le monde parlait à la fois de la guerre et de ceux qui partaient, volontaires ou non” (B.Clavel. *L’Espagnol*).

У цьому фрагменті описано один з численних епізодів щоденного побуту виноградарів, коли за вечерею на кухні вони обговорювали різні події. Тут теж, всупереч використаного граматичного часу “imparfait”, значення прислівника “maintenant” корелює з теперішнім часом, виражаючи одночасність з дією першої частини прикладу. Але, на відміну від першого прикладу, де темпоральне значення теперішнього часу прислівника “maintenant” визначається з позиції його сприйняття персонажем, тут його часове відношення пов’язане з точкою зору автора – екстрадієгетичного наратора.

Аналізуючи питання темпорального взаємозв’язку прислівника “maintenant” з дієслівною формою “imparfait”, дослідники зауважують, що їхня зустріч у комунікативних структурах має парадоксальний характер, оскільки цей дієслівний час зміщує ситуацію мовлення в минуле, тоді як прислівник реферує як дійсний вираз до моменту мовлення. З огляду на це, даний прислівник мав би зустрічатися тільки як лексико-семантичний асоціат форми теперішнього часу. Проте, зазначають вони, частота таких вживань прислівника зростає і вони вже “не сприймаються ні як відхилення від норми, ні як стилістична фігура” [30, с. 27]. Аргументоване підтвердження сказаному знаходимо в статичних викладках частоти мовного використання прислівників з різними дієслівними часами, зроблених А. Клюмом. За його підрахунками, прислівник “maintenant” комбінується з “imparfait” у середньому (вчений проводив два експерименти) у 54 випадках з 248 вживань цього дієслівного часу, що складає 29% [31, с. 178]. Іншими словами, мовна комбінація “maintenant” + “imparfait” стоїть за частотою мовного використання у художніх текстах на другому місці після комбінації “maintenant” + “présent” (58%). Для порівняння наведемо наші кількісні підрахунки мовної комбінації “maintenant” з “imparfait”, зроблені в романі Б. Клавеля “Існа-

нець”. У нашому випадку комбінація “maintenant” + “imparfait” зустрілася в романі 56 разів зі 106 можливих, що значно перевищує комбінацію “maintenant” + “présent” – 33 вживання.

Не роблячи жодних висновків з цього співвідношення, зазначимо тільки, що зроблене Софі Берточі припущення щодо тенденції до зростання випадків мовного використання прислівника “maintenant” у комбінації з “imparfait” – цілком імовірне, однак потребує поглибленого вивчення.

На наш погляд, найбільш адекватним поясненням зростання частоти використання син таксичної конструкції “maintenant” + “imparfait” може служити той факт, що основним граматичним значенням “imparfait” є вираження одночасності двох минулих подій, а також властиві йому різні модальні відтінки, які реалізуються практично в площині теперішнього часу, як наприклад, у висловленнях: *Si tu me voyais maintenant* (С. Аhern); *Et si maintenant on parlait de la dette allemande?* (la presse).

Комбінується прислівник “maintenant” і з майбутніми часами дієслів, хоча не так часто, як це відбувається у випадку з минулими часами. Наприклад: *“Oh!, je n’y reviendrai pas, monsieur Javert! On me fera tout ce qu’on voudra maintenant, je ne bougerai plus”* (V.Hugo. *Les misérables*). *“Maintenant je vais préparer des branches pour faire une claie pour nous tenir à l’ombre”* (B.Clavel. *L’Espagnol*). Пояснюють таке вживання прислівника “maintenant” доволі просто. “Коли він комбінується з Futur simple, “maintenant” відправляє до часового інтервалу, початкова межа якого збігається з моментом мовлення, але який має невизначену тривалість у майбутньому часі” [33, с. 29].

Наведене пояснення стосується в повною мірою і мовних комбінацій “maintenant” із futur proche – часом, який ще тісніше пов’язаний з моментом мовлення і, зрозуміло, з теперішнім часом [ibid].

Отже, підсумовуючи висловлені вище думки, зазначимо:

1. Лінгвістичний теперішній час, як форма свідомості, як психологічна основа людського свідомого життя пронизує всі часові епохи. “Він здатен фігурувати, повторимо услід за Гі Серба, у фразах, які з різних причин віднесені або до актуального моменту, або до минулого, або до майбутнього, або до всіх епох одночасно” [34, с. 38]. Це час, як твердить Тогелі, не лімітований жодним правилом, він “може вклинитися у будь-яку конструкцію” [31, с. 98].

2. Лінгвістичний теперішній час – це не невловима мить, а тривалість, яка співрозмірна з життям людської цивілізації, зі свідомим життям людей, з їхнім досвідом, згідно з чим людина визначає своє минуле й майбутнє [19; 20; 21].

3. Лінгвістичний теперішній час виражається, крім відповідної граматичної форми дієслова, кількома прислівниками, серед яких виділяється своїм філософським універсальним змістом прислівник “*тепер*”. Комбінуючись з усіма дієслівними часами, він завжди вказує на актуальність певної події, що сприймається як одночасна з розумово-мовленнєвою діяльністю людини, яка творить цю подію, сприймає її чи оповідає. Лінгвістичний теперішній час – це неперервний потік “*тепер*”, який розчленовується людською свідомістю, як зазначають багато філософів, приєднуючись до думки Августина Блаженного, на теперішній минулий, який може бути сприйнятий людиною тільки тепер (конструкції “*тепер*” + минулі граматичні часи дієслова), на теперішній актуальний, який мислиться як зараз існуючий (конструкції “*тепер*” + граматичний теперішній час) і на теперішній майбутній, який розпочинає свій хід в цей момент (конструкції “*тепер*” + майбутні граматичні часи дієслова).

Завершимо свої роздуми про прислівник “*тепер*” і його нерозривний зв’язок з граматичним теперішнім часом короткою реплікою французького письменника, лауреата Нобелівської премії Клода Сімона, який у виступі в Стокгольмі при врученні премії (1985 р.) запевняв, що “писемне мовлення має єдиний час – теперішній” [30].

Література

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель; пер. , вступ. Ст. и примеч. И. Д. Рожанского. – М.: Мысль, 1981. – Т. 3: Физика. – 613 с.
2. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель; пер. с древнегреч., общ. ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. Т. 4 – 830 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика, пер. с франц / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
4. Блаженный А. А. Исповедь / Августин Аврелий Блаженный. – М. : Даръ, 2005. – 544 с.
5. Будна И. Функционально-семантическая категория темпоральности (на материале славянской и романской групп индоевропейских языков): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20/ Иоанна Будна. – Душанбе, 2006. – 202 с.
6. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов [Электронный ресурс] // Философское наследие. Т. 99 / пер. М. Л. Гаспарова. – 2-е изд. – М. : Мысль, 1986. – 571 с. – Режим доступа : [http://odinblago.ru/diogen laetsky](http://odinblago.ru/diogen_laetsky).
7. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен; пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой; под ред. и с предисл. проф. Ильиша Б. А. – Москва : Иностр. Лит., 1958. – 404 с.
8. Эйнштейновский сборник, 1977 [Электронный ресурс] / отв. ред. В. Л. Гинзбург и Б. Г. Кузнецов. – М. : Наука, 1980.– 327 с. – Режим доступа: ivanik3.narod.ru/linksAESborniku.html
9. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.
10. Кошмидер Э. Очерк науки о видах польского глагола. Опыт синтеза / Э. Кошмидер // Вопросы глагольного вида. – 1962. – С. 105-167.
11. Любинская Л. Н. Философские проблемы времени в контексте междисциплинарных исследований [Электронный ресурс] / Л. Н. Любинская, С.В.Лепилин. – Режим доступа: www.chronos.vsu.ru/lubinskaya_probl.vremeni/start.htm.
12. Печенкова Е. В. Философия времени в когнитивной науке [Электронный ресурс] / Е. В. Печенкова. – Режим доступа: [http://virtualcoglab.cs.msu.su/html/time EVP.html](http://virtualcoglab.cs.msu.su/html/time_EVP.html).
13. Плуноян В. А. Общая морфология: Введение в проблематику : учебное пособие / Владимир Александрович Плуноян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.
14. Попович М. М. Лінгвофілософські витоки мовної проблематики категорії часу / Михайло Михайлович Попович // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : збірник наук. Праць. – Вип. 645 : Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : ЧНУ, 2013. – С. 10-14.
15. Снитко О. С. Коды культуры у мовній об'єктивності дійсності / О. С. Снитко // Studia Linguistica : зб. наук. праць. – К. : ВГЦ; Київський університет, 2008. – Вип. 1. – 2008. – С. 115-121.
16. Хайдеггер М. Бытие и время [Электронный ресурс] / Мартин Хайдеггер; пер. с нем. В. В. Библихина. – Харьков: Фолио, 2003. – 503 с. – Режим доступа: <http://yanko.lib.ru>.
17. Хасанов И.А. Время: природа, равномерность, измерение [Электронный ресурс] / И.А. Хасанов. – М.: Прогресс-традиция, 2001. – Режим доступа : www.chronos.msu.ru/.../khasanov.../khasanov_vremy...
18. Шведова М. О. Вербалізація образних стереотипів сприйняття часу в російській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 – “російська мова” / Шведова Марія Олексіївна – Київ – 2008 – 21 с.
19. Bachelard G. L'intuition de l'instant/ [Ressource électronique] Gaston Bachelard / Paris : Éditions Gonthier. – 1932. – 53 p. (Collection : Bibliothèque Médiations). – Accessible à : lou.solek@gmail.com Page web dans Les Classiques des sciences sociales. Page Facebook.
20. Benveniste E. Le langage et l'expérience humaine [Ressource électronique] / Emile Benvenist: Problème du langage. Collection Diogène. – Paris : Éditions Gallimard, 1966. – P. 3 – 13. – Accessible à : www.gallimard.fr/Catalogue/Diogène/

- Problèmes du langage.
21. Bergson H. La pensée et le mouvant [Ressource électronique] / Bergson Henri : Conférences faites à l'Université d'Oxford les 26 et 27 mai 1911 : La perception du changement. – Accessible à : http://obvil.paris-sorbonne.fr/corpus/critique/bergson_pensee.
 22. Ducrot O. Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage / Oswald Ducrot, Jean Marie Schaeffère. – Paris : Éditions du Seuil, 1995. – 817 p.
 23. Genette G. Figures III / Gerard Genette. – Paris : Éd. Du Seuil, 1972. – 286 p.
 24. Guillaume G. Langage et science du langage / Gustave Guillaume. – 4ième édition. – Paris : Librairie A.- G Nizet, 1994. – 287 p.
 25. Harris J. Hermès, ou recherches philosophiques sur la grammaire universelle / J. Harris : Ouvrage traduit de l'anglais par Thurot F. – P. : L'Imprimerie de la République. – messidor, an IV (1783). – CXIX, 415 p.
 26. Ici et maintenant [Ressource électronique] : Textes réunis par Marcel Vuillaume // Cahiers chronos, 2008. – N. 20. – Accessible à : <http://www.amazon.com/maintenant-Cahiers-Chronos-French-Edition/dp/9042024399>.
 27. Janet P. L'intelligence avant le langage [Ressource électronique] / Janet Pierre. – Paris : Flammarion Éditeur, 1936. – 292 p. – Accessible à : http://classiques.uqac.ca/classiques/janet_pierre/intelligence_langage/janet_intelligence_langage.pd.
 28. Jollin-Bertocchi S. La polyvalence de l'adverbe maintenant [Ressource électronique] / Sophie Jollin-Bertocchi // L'information grammaticale. – №17. – 2003. – P. 26-30. – Accessible à : <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/a>rticle/igram_0222-9838_2003_num_97_1_2627-.
 29. Jullien F. Question du temps, pensée des processus [Ressource électronique] / François Jullien. – Accessible à : http://www.ihest.fr/IMG/article_PDF/article_a845pdf.
 30. Kaempfer J. La temporalité narrative [Ressource électronique] / Jean Kaempfer & Raphaël Micheli / Méthodes et problèmes. – Genève : Université de Lausanne, 2005. – Accessible à : www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/met-hodes/tnarrative.
 31. Klum A. Verbe et adverbe / Arne Klum. – Stockholm : Almqvist et Wiksel, 1961. – 313 p.
 32. Lévy-Bruhl. L. La mentalité primitive / Lucien Lévy-Bruhl. – P. : Librairie Félix Alcan, 1922. – 537 p.
 33. Mulder (de) Maintenant : un connecteur token-réflexif? [Ressource électronique] / Walter de Mulder / Les connecteurs temporels du français // Cahiers chronos. – №15, 2006. – P. 21-38 – Accessible à : <https://books.google.fr/books?isbn=98042018895>.
 34. Serbat Guy. La place du présent de l'indicatif dans le système des temps [Ressource électronique] / Guy Serbat // L'information grammaticale. – Année 1980, N. 7. – P. 36-39 – Accessible à : www.persee.fr/web/revues/.../igram_0222-9838_1980_num_7_1_2466
 35. Villela-Petit M. Le temps dans la langue et la culture Hopi [Ressource électronique] / Villela-Petit Maria // L'Homme et la société. – 1992. – N. 104 : Anthropologie de l'espace habité. – P. 121-136. – Accessible à : http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/homso_0018-4306_1992_num_104_2_2645

Продолжено рассмотрение лингвофилософской сущности языковой категории времени на примере смысловых комбинаторных связей наречия “maintenant” (теперь, сейчас) с различными глагольными временами в дискурсивном пространстве и присущих ему темпоральных значений.

Ключевые слова: философское время, языковая категория времени, наречие “maintenant”, момент речи, настоящее время.

The article continues the in-depth analysis of lingua-philosophical essence of the language category of time taking as an example combinatorial links of the adverb “maintenant” (now) with different verb tenses in a discourse and its inherent temporal values.

Key words: philosophic time, language category of time, adverb “maintenant”, act of speech, present tense.